

ALSÓ-HEGYI FÖLDRAJZI NEVEK BÓDVASZILAS 1851. ÉVI KATASZTERI HATÁRLEÍRÁSÁBAN A Barát-zsomboly és az Almási-zsomboly első említése

Dr. Dénes György

ÖSSZEFOGLALÁS

A 19. sz. közepén megkezdődtek Magyarország területe kataszterezésének és telekkönyvezésének előmunkálatai. Ezek kapcsán sor került valamennyi község határának pontos megállapítására is, ami úgy történt, hogy a szomszédos községek erre megválasztott lakosai együttesen végigjárták a közös határszakaszt, és jegyzőkönyvbe foglalták a határvonal leírását. Szerző az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában folytatott kutatásai során rátalált Bódvaszilas és a szomszédos községek határleírását rögzítő 1851. évi jegyzőkönyvre, amelyből a ma az Aggteleki Nemzeti Park részét képező Tornai-Alsó-hegyen húzódó és sok földrajzi nevet, köztük számos karsztos helynevet tartalmazó részeket ismerteti a dolgozat.

A múlt század közepén megkezdődtek az ország területe kataszterezésének előmunkálatai, amelyek azután lehetővé tették utóbb a telekkönyvek felfektetését. E munkálatok kapcsán többek között sor került valamennyi község határának pontos megállapítására is. Ez oly módon történt, hogy a szomszédos községek erre megválasztott tagjai bizottságilag együttesen végigjárták a közös határszakaszt, és a jegyző, ahogy akkor mondták tollvivő, jegyzőkönyvbe foglalta a határvonal leírását oly módon, hogy feljegyezte benne az egyes határjelek (határhalmok, határkövek, illetve oszlopok, bevésett keresztelű megjelölt fák stb.) helyét, a következő határjelig húzódó vonalszakasz irányát és lépésben megadott távolságát. Rögzítette a jegyzőkönyv azt a tényt is, ha valamelyik határszakasz nyomvonala, illetve annak egy része a két szomszédos község között vitatott, vagy ahogy akkor azon a vidéken mondták villongásos volt. A határjelek helyét lehetőség szerint valamely, akkor a szomszédos községekben közismert földrajzi objektum, természetes, vagy ember alkotta tereptárgy megnevezésével igyekeztek egyértelművé tenni, így e határleírásokat rögzítő jegyzőkönyvekben számos földrajzi

név is szerepel, ezért e jegyzőkönyvek eredeti rendeltetésükön túl, a történelem, a földrajz, a névtan, de még a szpeleológia és más tudományágak szempontjából is jelentős tudományos értékeket őriztek meg napjainkig.

Ezúttal a mai Bódvaszilas község határleírását tartalmazó és az Országos Széchényi Könyvtár kéziratgyűjteményében végzett kutatásaim során fellelt jegyzőkönyvnek azokat a részeit idézem csupán az alábbiakban, amelyek a község határvonalának az Alsó-hegyen húzódó szakaszait rögzítik, mert e határszakaszok leírásában szereplő számos földrajzi névnek jelentősége van szpeleológiai vonatkozásban is. A kihagyásokat a szövegközlésben három ponttal (...) jelölöm.

Az alább idézett határleírás szövegét, illetve szövegrészeit igyekszem betűhíven — legfeljebb egy-egy lemaradt ékezet pótlásával — közölni, de földrajzi nevek és földrajzi objektumok, köztük a tájékozódás szempontjából fontos és jórészt ma is létező utak említésének dőltbetűs szedése, és a szpeleológiai jelentőségű földrajzi nevek és objektumok (zsomboly, töbör, lápa, karsztforrás) említésének félkövér dőltbetűs szedése az én kiemelésem.

A határleíráshoz fűzött megjegyzéseimet szögletes zárójelbe téve szürom be a jegyzőkönyv szövegébe.

*

Idézett részek az 1851. évi kéziratos jegyzőkönyvből

„Határ leírása
Szilas Adókösségének.

Szilas Adókössége határos Derénk, Almás, Görgő, Komiat, Szentandrás, Rákó, és Szögliget Helységekkel.

Szilas helység [derenki] határa kezdődik a *Bába völgy*be hol a Szilas Derénk és Szögligeti hármashatár vagyon, innen északnak indulva 310. lépésnyire találtuk az *Szilastól Derénkre vezető szekér* útát, melly a határt képezi; — attúl mint egy hat lépésnyire van egy keresztel gyertyánfa, melly határ jegyül szolgál; — innen ezen vonalba északnak haladva mindenütt a *Bába Völgyön* 2100 lépésnyire találtuk a *Vereses föld* melletti *szekér út*at, melly a *Porónyától* egész *Görgöre* vezet, a *Vereses föld* melletti *szekér út*on 324. lépést nyugatnak menve, ott az erdőbe be kanyarodtunk, honnan 136 lépést menve értük a *Barátzomboly* partján lévő hármashatárt, Derénk, Szilas, és Almás helységeket illető.

Kelt a *Barátzomboly*parton Május hó 5ikén 1851.

Derenk Helység Választmányi Tagjai
[Alíráások]

Az Almási Derenki és Szilasi hármashatártól, melly a *Barát zomboly part*on vagyon 304. lépést [Szilas almási határán] keletnek haladva értük az első határhalmot, mellynek közepébe egy élő tölgyfa vagyon, innen azon vonalba haladva 218. lépésnyire találtuk a második határhalmot, mellybe szinte egy vastag élő tölgyfa létez, — ettúl 190. lépésnyire van a negyedik határhalm, egy kis tisztáson, — innen a *Szabóparlagi Almásról Szilasra vivő gyalog út*on keresztül menve a *Kövesfertés part*on 531. lépésnyire van a hetedik halom, mellynek közepébe egy élő tölgyfa vagyon, — innen 518. lépésre azon a vonalon hol a *Sásosfertésre* Szilasról jönnek [az *almási határ*on] egy *zomboly part*tól [ez az *Almási-zomboly!*] 10. lépésnyire van a 8ik halom, mellybe egy korhadttal vastag élő tölgyfa vagyon, — innen a *Szobolyaszéki nagy töbör fenék*en keresztül jöve 476. lépésnyire van egy tisztáson egy nagyobb 9dik halom, hol a Szilasi,

Szilas adóközség határleírásának első oldala, kelt 1851-ben a Barát-zomboly partján (a kézirat eredetije az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában)

Almási Görgei határok össze szögellenek. Itt kellene a Szilasi választmányi tagok állítása szerint a hármashatárnak lenni, — de a legkésőbbi határjárakor Görgő és Almás a határra nézve magok között meg nem egyezhetvén, csak egy halom hányatott.

A Derenki Szilasi és Almási hármashatártól kezdve mentünk a fentebb megnevezett határhalmokra, Almás helység más helyen állítván lenni a régi határjárakor, azért az egész tájt villongásnak vallyá.

Kelt az almási határszélen Május hó 5ikén 1851.

Almás Adókösség Választmányi tagjai
[Alíráások]

[Utólagos bejegyzés a jegyzőkönyvbe]: Ezen villongás megszűnt akkor, midőn a megyei t. bíróság a határ halmokat kijegyezvén fölhányatta.

Az Almás Görgő és Szilasi hármasként lenni kellő határtúl délnek fordulva [Szilas görgői határán] mindenütt tisztás bércezen mentünk, 176 lépésnyire egy régi szekérút mellett, melly a Porónyától Görgőre vezet találtunk egy leégetett vastag tölgyfát akit mind a két helység választmánya határnak vall; — Ezen leégetett, határt képező tölgyfától keletnek fordulva mindenütt a Porónyától Görgőre vezető régi út teszi a határt, mellyet 1656 lépésnyi távolságra találtuk a hármasként vagy is Szilas, Görgő és Komiat határhalmokat.

Kelt a nevezett hármasként határnál Május 5ikén 1851.

Görgő Helység Választmányi tagjai
[Aláírások]

A Görgői Komiat és Szilasi hármasként határtúl délnek fordulva [Szilas komjati határán] találtuk az első halmot 200 lépésnyire; — ezen vonalba haladva 100. lépésnyire értük a második határt, — ezen vonalon 137 lépést menve egy *töbör parton* a *gyalog út* mellett találtuk a harmadik határhalmot, — ezen vonalon haladva 137. lépésnyire találtuk a negyedik határt, mégis azon vonalon menve 240. lépésnyire van az ötödik határ, — ugyan ezen vonalba 140. lépésnyire találtuk az hatodik halmot, — még is innen azon vonalon 277. lépésnyire találtuk az hetedik határdombot, — innen haladva 150. lépést egy *töbör oldalba* van a nyolczadik határhalom, — 170. lépésre ettől a kilencedik határ; — 141. lépésre ettől a tizedik határhalom; — 113. lépésre ettől a tizenegyedik halom; a *Lábas erdő* szélitől mindenütt nagy kőszirten az *ergetőn* jöve 1725. lépés az a hely hol a *Vecsem patak a kősziklából ered*, — ezen részt a Komiatiak villongósnak tartják. A *Vecsem patak kezdetétől* mindenütt ezen patak képezi a határt ... egész addig hol szinte a *Bódvába* szakad ...

Kelt a Szilasi Komiat és Szentandrás hármasként határnál. Junius 7ikén 1851.

Komiat Helység Választmányi tagjai
[Aláírások]

[...]

A Szilasi Rákói és Szögligeti hármasként határtól, melly a *Bódvá parton* vagy, [Szilas szögligeti határán] az ország útig tesz 127. lépést, — az országúton Perkupától felfelé jöve, egy *vízvezető kőhidig* van 117. lépésnyire az első határhalom, —

az országút mellett lévő oszlop képezi a határt, s fel északnak a szántóföldek közt 417. lépés az erdő széle, hol a második határhalom vagy Szilasi Veréb Rémiás János, és Szögligeti Gelle András földjök végibe; — innen a partnak az erdőbe befelé haladva 373 lépésre van a harmadik határhalom; ettől 128 lépésnyire azon vonalba a negyedik halom; mellybe két fiatal tölgyfa létez; innen ugyan azon vonalon menve 195 lépésre a *Tilalmas oldalon* van az ötödik halom, közepébe egy nagy tölgyfa van; — még is azon vonalba 84. lépésre van a hatodik halom, egy kétágú kereszt tölgyfánál; — ettől 206. lépésre van a hetedik halom, — még is ettől 353 lépésre van a nyolczadik halom, — innen 211 lépésnyire a *Hársas tetőn* egy kis tisztáson van a kilencedik halom, innen 82 lépésre szinte a *Hársas tetőn* egy tisztáson van a tizedik halom, — azon vonalba a *Bérczes tetőn* 230. lépésre van a tizenegyedik halom, mellybe egy élő Bikkfa létez, — innen északnak tartva a *Pólyástetőn* 132 lépést jöttünk a tizenkettedik halomra, — a *Pólyástetői út* mellett az erdőszélen van a tizenharmadik halom, melly a *szőlők közti úttal* együtt 394. lépés. — Azon vonalba 103 lépésre a *Csipkés szőlők* mellett a *Dusa út* szélén van a tizenegyedik halom, — ezen vonalba ismét 1003 lépésnyire, a *fa hordó út* mellett van a tizenötödik halom, — itt délnek fordulva 168. lépésre van a tizenhatodik halom, — ugyan ezen vonalba 181 lépésnyire a *csipkés tetőn* van a tizehetedik halom, — ettől 215. lépésre a *Szilvás tetőn* a *fahordó út* mellett van a tizenkilencedik halom, — ettől 315 lépésre van a *Dusa töbörbe* van a 20dik halom, — innen azon vonalba 222 lépésre van a huszonegyedik halom, — ettől délkeleti vonalon menve, az úgy nevezett *Csizma kőnél* 260. lépésre van a huszonkettedik halom, — ettől 170. lépésnyire az *Acskai élen* van a huszonharmadik halom, — innen lefelé a völgynek menve 370 lépésre van a huszonnegyedik halom, az *Acskai meredek kősziklától* észak felé tartva, 125 lépésre az *Acskai lépán* van a 25ik halom. — Az *Acskai lépán* keresztül az úgynevezett *Bencsföldön* 272. lépésre van a 26ik halom, — még is innen 273. lépésre szinte a *Bencs földén* van a 27ik halom. — Az *Acskai partnak* menve 200. lépésnyire van a 28ik halom, — a *Bedebércezen* 240. lépésre van a 29ik halom, — attól azon vonalban 200 lépésnyire értük a *Bábavölgyi* hármasként határt Szilas Szögliget és Derenk helységeket illetőket.

Kelt a *Bába Völgyi* hármas határnál Junius 7ik napján 1851.

Szögliget Helység Választmányi tagjai
Szilas Adókösség Választn. tagjai
[Aláírások]"

*

A határleírás idézett részei, bár csak a szilasi határ vonala által érintett vagy azzal szomszédos tereptárgyakat említik, így is több mint félszázat neveznek meg, nagyobb részüket kiforrott földrajzi néven, másokat csupán jelzős földrajzi köznévvvel vagy körülírással. Nem egyszer alig dönthető el, hogy tulajdonnévi előtag vagy csupán jelző áll a földrajzi köznévi előtt, és ezt még nehezíti, hogy a jegyzőkönyvben a nagy kezdőbetűk használata esetleges és következtelen.

A közel másfél évszázaddal ezelőtt készült határleírásban szereplő földrajzi nevek többsége ma is él, a helybeliek, meg a terület kutatói jól ismerik, de akadnak a jegyzőkönyvben olyan helynevek is, amelyeket ma már nem igen hallani a legöregebb helybeliektől sem (pl. a *Bencs földje*), és számos szekérút, meg gyalogút tűnt el azóta, nagyobbbrészt a fennsíkot kettészelő trianoni államhatár létrejötté miatt.

A határleírás földrajzi neveinek a mai térképek névanyagával való egybevetését könnyíti, hogy Szilas határvonala azóta hosszú szakaszokon alig változott, kivéve a Vecsem-bükki háromszögelési ponthoz a trianoni szerződés nyomán kialakított déli irányú nagy beszögellést és környékét. Nehezíti viszont az egybevetést, hogy a határleírásban szereplő földrajzi nevek némelyike a mai térképeken másutt szerepel, „elcsúszott” pl. a *Vereses* felirat (délkeleti irányba) vagy a *Csipkés-tető* neve (dél felé).

Nem könnyen segíti az egyeztetést a jegyzőkönyvben szereplő lépésszámok felhasználása sem, mert a határ bejárásakor valóban a megtett lépéseket számolták, már pedig a lépések száma nemcsak az adott szakaszon a léptekeket számláló személy lábának hosszától, de még inkább a terepviszonyoktól függött, így egy-egy lépés hossza a terepszakasz adottságainak függvényében 40–80 cm között változhatott.

Ami a határleírásban szereplő karsztjelenségeket illeti, két *zombolyt*, mai szóhasználattal *zombolyt*,

öt *töbröt*, egy víznyelős *lápát* és egy karsztforrást, illetve ahogy írva vagyon *patak eredetét* említi a jegyzőkönyv.

A *Barátzombolyt*-t ma is általánosan ismert és a térképeken is szereplő földrajzi nevének említi a jegyzőkönyv. Ez az 1851. évi határleírás — mai ismereteink szerint — a tágas szájú *Barát-zomboly* első írott említése. Kár, hogy a határdomb annak idején a *zomboly* déli partjára került, így ezen impozáns karsztos üreg szája ma az államhatár szlovák oldalán nyílik.

A határleírásban szereplő másik *almási* határ menti *zomboly* egyértelműen a mai *Almási-zomboly*. Pontosan meghatározza helyét a jegyzőkönyv a *Köves-fertés* és a *Szobolya-szék*, meg a *Szabó-pallag* és a *Sásos-fertés* között, de kétségbevonhatatlanul meghatározza az *almás-görgő-szilasi* hármas határtól lépésben megadott távolsága is. Ennek a nevezetes *zombolynak* is ebben az 1851. évi határleírásban találjuk az első írott említését. Itt a határdomb annak idején a *zomboly* északi partjára került, így ennek szája ma is Magyarországon nyílik.

Öt *alsó-hegyi töbr* említése szerepel a vizsgált jegyzőkönyvben. Ezek közül a *Szobolyaszéki nagy töbr*, a *Csipkés töbr* és a *Dusa töbr* ma is ismertek és beazonosíthatók, viszont minthogy a trianoni szerződés nyomán kialakított Vecsem-bükki határbeszögellés a Szilas és Komjáti közti határvonal egy szakaszát megváltoztatta, ezért az ott megemlítt, de néven nem nevezett két töbr azonosítása bizonytalan.

A határleírásban szereplő *Acskai lápa* is karsztos objektum, felszíni lefolyással nem rendelkező, terjedelmes mélyedés, az északi szélén fakadó *Acskó-kút* vize, meg a belekerülő csapadékvizek a déli szélén lévő víznyelőben tűnnek el, és a szögligeti *Csörgőforrásban* lépnek ismét napvilágra.

Egy *karsztforrás* is szerepel a határleírásban, a *Vecsem patak eredete*, illetve, az a hely, ahol a *Vecsem patak ered*, ezt ma *Vecsem-forrásnak* nevezük.

Mindent egybevetve *Szilas Adókösségének 1851. évi Határleírása* sok vonatkozásban is becses okirat. Szerencse, hogy fennmaradt, így megismerhetjük és felhasználhatjuk adatait.

Dr. Dénes György
Budapest,
Borbély u. 5.
H-1132

**TOPONYMS RELATED TO
SPELEOLOGICAL OBJECTS IN A 1851
DESCRIPTION OF THE BOUNDARIES OF
BÓDVASZILAS VILLAGE**

Preparatory work for the cadastral survey and land registration of Hungary started in the middle of the 19th century. This work also included the precise determination of the boundaries of each settlement: elected inhabitants of the neighbouring villages perambulated together the joint boundary section

and recorded the description of the party-line in a protocol. On the course of his researches in the manuscript collection of the National Széchenyi Library, author have found the protocol from the year 1851 that describes the boundaries between Bódvászilás and the neighbouring villages. From this protocol, details discussing the boundary section across the Alsó (Lower) Hill of Torna county (part of the present Aggtelek National Park) are presented in the paper, which, among the several geographical names, include also karstic toponyms.